

stykket til den Bestemmelse, der tillod Romerne at lade sig optage i en latinsk Koloni, jvfr. § 6. Nærmere om hele dette Forhold i Mommsens Statsret III, 1, S. 635 ff.)

2. Stemmeret i den romerske Folkeforsamling. Samtlige Latinere havde Ret til at deltage i Afstemningen i den romerske Folkeforsamling, dog kun i en enkelt Tribus, der udtoges ved Lod ved hver Afstemning. Politisk Betydning havde denne Ret ikke; men det var et Æresfortrin, der skarpt adskilte Latinerne fra de andre *socii*.

3. Om Latinerne havde *conubium* er omstridt; det synes nu almindelig antaget, at de ikke havde det. At ialtfald nogle af dem havde *commercium*, er sikkert, og sandsynligvis havde de det alle.

Efterat Latinerne ved Forbundsføllekriegen havde faaet Borgerret, skabte man i visse Tilfælde en kunstig Latinitas, dels ved at give hele Kommuner latinsk Ret (*ius Latii*; saaledes Gallia transpadana i 89), dels ved at lade visse Frigivne blive Latinere istedetfor Borgere (se § 16). Enkelthederne herom har kun juridisk Interesse.

De øvrige *socii* havde ligesom Latinerne indre Selvstændighed, men ingen saadanne personlige Rettigheder, der kunde nærme dem til det romerske Borgersamfund. Nogen fælles Benævnelse for deres Retsstilling analog med *ius Latii* for Latinerne haves ikke. (Ved *ius Italicum* forstaas i Kejsertiden en Ret, der angaar Grundejendom, idet der for denne bestod særegne Regler i Italien: den var Genstand for *commercium* efter romersk Ret og fritaget for Grundskat.)

K a p. 2.

Klasser og Afdelinger blandt Borgerne.

10. PATRICIERE, CLIENTER OG PLEBEJERE.

I den ældste Tid bestod der i Rom en skap Adskillelse mellem en Klasse fuldt berettigede og en Klasse mindre berettigede Borgere. De første kaldes *patricii*, ofte ogsaa *patres*, dog mest naar der tænkes paa deres Repræsentanter i Senatet. De opfattes af de gamle som en Arveadel, hvis Stammefædre var valgt af Kongerne.

Patricierne var inddelt i *gentes*, Slægter, der holdtes sammen ved Dogmet om fælles Afstamning, ved fælles Navn og fælles Cultus (*sacra gentilicia*). Til Gentilitetsforholdet knyttede sig visse private Rettigheder, navnlig Arveret og Ret til Formynderskab i Tilfælde af, at der ikke fandtes nærmere Slægtninge. Slægterne var atter lagt sammen til Curier (se § 11). Hvor der i ældre Tid omtales Optagelse af Patriciere, er det altid en hel *gens*, der optages, aldrig en enkelt Mand. Saaledes skal patriciske Slægter være optaget i stort Antal af Tarquinius Priscus, hvorved fremkom Adskillelsen mellem ældre og yngre Slægter (*gentes maiores* og *minores*). I Republikkens Begyndelse skal den Claudiske Slægt være indvandret fra Sabinerlandet. Fra da af skal Pa-

triciernes Kreds have været strengt afsluttet; først under Monarkiet optoges, ved et Valg foretaget af Kejseren, atter nye Medlemmer, men nu kun enkelte Mænd.

Som nær knyttet til Patricierne omtales i den ældste Tid en Klasse halvfrie Personer, de saakaldte *clientes* (Hørige, af *cluo*). De stod i et arveligt Afhængighedsforhold til Patricierne, saaledes at enhver *cliens* havde en patricisk Beskytter, *patronus*; med Arveligheden fulgte Clienternes Samhørighed med *gens*. Hvor en *gens* optræder som Helhed, følges den derfor af samtlige til den hørende Clienter. Patronen skulde optræde for Clienten for Retten og hjælpe ham, især i alle juridiske Anliggender; Clienten skulde ved visse Lejligheder (Døtres Udstyr, Bøder, Løsepenge, politiske Udgifter) støtte Patronen økonomisk. Patron og Client maatte ikke stemme mod hinanden, ikke sagsøge hinanden eller vidne mod hinanden.

Clientforholdet omtales i vor Overlevering kun i de ældste Tidsrum, indtil Decemvirerne. Herefter forsvinder det ganske. I Kejsertiden dukker atter Navnene *cliens* og *patronus* op, men betegner et væsentlig forskelligt Forhold; se herom § 15 Anm.

Ved Siden af Clienterne omtales fra Republikkens Begyndelse en Klasse Personer, der adskilles bestemt fra dem: Plebejerne. Efter vor Overlevering, der henfører Centurieforfatningen til Kongetiden (Servius Tullius), har Plebejerne allerede fra Republikkens Begyndelse haft politiske Rettigheder, idet de stemte i Centurieforsamlingen og deltog i Konsulvalget. Endvidere lader Overleveringen dem ved Republikkens Begyndelse i stort Antal optages i Senatet (jvfr. S. 21). Men de var politisk mindre berettigede: de havde ikke Adgang til Embeder og Præsteskaber, og ogsaa i Senatet stod de tilbage for de patriciske Senatorer, der alene havde Ret til at stadfæste eller forkaste Folkeforsamlingernes Beslutninger og til at vælge en *interrex*. Pri-

vatretligt var der for saa vidt et skarpt Skel mellem de to Stænder, som et Ægteskab mellem Patricier og Plebejer ikke var retsgyldigt. Derimod maa Plebejerne have haft fuldt *commercium*. — Ved Oprettelsen af den særlige plebejiske Øvrighed og den plebejiske Folkeforsamling skærpedes yderligere Sondringen; men derefter gaar Bevægelsen den modsatte Vej. Ved en *lex Canuleia* (445) fik de to Stænder *conubium*; Plebejerne ordnede sig tildels i *gentes*, ligesom Patricierne; de fik efterhaanden Adgang til Embeder og Præsteskaber. Herved Aar 300 er den politiske Forskel hævet; Patricierne er fra da af kun en afsluttet Kreds af Adelsfamilier med enkelte politisk ligegyldige Forrettigheder.

Oprindelsen til Adskillelsen mellem de to Stænder har man (siden Niebuhr) tænkt sig saaledes, at Patricierne (med deres Clienter) var det oprindelige Borgerskab, og at Plebejerne er kommet til ved Indvandring og Erobring. Den bestemtteste Formulering har denne Hypotese faaet hos Mommsen. Efter ham er Clienten oprindelig den retsbeskyttede Fremmede, af lignende Stilling som den græske *Metøik*. Clientelet opstaar dels ved Indvandring eller Erobring, dels ved Frigivelse. Af Clientelet udvikler Plebs sig, idet Indvandrerne og de erobrede Masse efterhaanden for største Delen frigjorde sig fra den privatretlige Umyndighed; en Rest blev staaende i det gamle Underordningsforhold, og dette er vor Overleverings Clienter. En stærk Støtte har Mommsens Hypothese i den Ejendommelighed ved romersk Ret, at den Frigivne i Rom blev romersk Borger (selvfølgelig Plebejer), medens han ellers i den antike Verden blev Fremmed. Dette forklares naturligt, dersom den plebejiske Borgerret har udviklet sig af den retsbeskyttede Fremmedes Stilling. Ligeledes er det paafaldende, at vor ældre Overlevering næsten ikke taler om bosiddende Fremmede i Rom, medens disse dog i næsten alle græske Stater spillede en ikke ringe Rolle. Paa den anden Side nødes Mommsen til at antage, at man tidlig har indrømmet de Fremmede Stemmeret i Rom (i Centurieforsamlingen), hvad der strider mod al Analogi; og selve Antagelsen af et saa stort Antal Fremmede i saa gammel Tid er lidet rimelig. Andre (som J. Binder i »Die Plebs, Studien zur römischen Rechtsgeschichte« Leipzig, 1909)

vil i Plebejerne se den oprindelige Befolkning, mens Patricierne skal være fremmede Erobrere. Endelig er Forskete, som Eduard Meyer (i Artiklen »Plebs« i Handwörterbuch der Staatswissenschaften 2. Supplementbd.) og K. J. Neumann (»Die Grundherrschaft der römischen Republik, die Bauernbefreiung und die Entstehung der servianischen Verfassung«, Strassburg 1900) er derfor vendt tilbage til den ældre Opfattelse, hvorefter Patriciere, Clienter og Plebejere tilsammen udgjorde Borgerskabet, og Patricierne lige fra først af er en Adel. Begge er tilbøjelige til at forestille sig Clienterne væsentlig som halvfrie Bønder og derimod lade den frie Plebs have sin Plads i Hovedstaden; det antages saa, at der er foregaaet en Emancipation af Bondestanden, hvorved denne blev fri ligesom Hovedstadens Almue. Nogen sikker Løsning til steder vor Overlevering næppe. Det kan ikke nægtes, at Opfattelsen af Patricierne som Adel har al. Analogi for sig; paa den anden Side kan det næppe betvivles, at Plebejerne i ældre Tid har faaet en betydelig Tilvækst fra indvandrede Fremmede, ligesom det er sikkert, at de fik den ved Erobring og Frigivelse.

11. DE ÆLDSTE TRIBUS; CURIAE.

Som ældste Inddeling af Borgerskabet nævner Overleveringen tre Tribus og 30 *curiae*. Som Navn paa de tre Tribus opføres *Tities*, *Ramnes* og *Luceres* (*Titienses*, *Ramnenses* og *Lucerenses*). I den historiske Tid var disse Navne bevaret i Ryttercenturierne (se § 14); ellers var den hele Inddeling forsvundet. Man har i de tre Navne villet finde Spor af en oprindelig Stammeforskel (se § 2), medens andre betvivler, at de nogensinde har angaaet andet end Ryttercenturierne.

De 30 Curier indbefattede hver et (naturligvis ubestemt og varierende) Antal *gentes*. Medlemmerne af en Curie hed *curiales*; de havde fælles Ofringer under Ledelse af en *curio* og i et særligt Lokale (*curia*); Overopsynet over dem alle førte en *curio maximus*. — Curieinddelingen laa til Grund for den ældste Folkeforsam-

ling, *comitia curiata* (§ 20). Det er et omstridt Spørgsmaal, om Curierne oprindelig omfattede det hele Folk eller kun Patricierne; Besvarelsen afhænger væsentlig af, hvorledes man opfatter Patricierne (se § 10). At Curierne i senere Tid omfattede andre end Patricierne, er sikkert.

12. DE SENERE TRIBUS.

Det hele romerske Borgerskab var i Republikkens sidste Aarhundreder (fra 241) inddelt efter Bopælen i 35 Tribus eller Distrikter. Af disse var 4 *urbanæ* og hed *Sucusana* (senere *Suburana*), *Palatina*, *Esquilina*, *Collina*; de omfattede Byen Roms Grund til Servius's Mur. De andre 31 kaldtes *rusticae* og omfattede det udenfor Rom liggende Gebet, forsaavidt deri fandtes romersk Grundejendom. Af deres Navne er de 16 ældste Navne paa patriciske Slægter (*Sergia*, *Claudia*, *Cornelia*, *Fabia* o. a.), de andre paa Lokalteter (*Falerna*, *Aniensis* o. s. v.). Inddelingen gjaldt dels Jorden, saaledes at ethvert Grundstykke, der var Genstand for quiritarisk Ejendomsret, havde sin Tribus; dels Personerne, saa at enhver Borger var i en Tribus og kun i een, selv om han havde Grundejendom i flere. I de fire Bytribus udgjorde Borgerne uden Grundejendom det overvejende Flertal, og i dem indskreves de Frigivne (formodentlig efter Censuren 230); de var derfor mindre ansete, og de fornemme og velhavende Borgere var næsten alle i Landtribus. — Tribus var arvelig og kunde kun ændres i særlige Tilfælde (Censorerne kunde sætte en Mand i en anden Tribus; en heldig gennemført Anklage kunde berettigge til at vælge en Landtribus istf. en Bytribus).

Borgerne var opført i Tribus *viritim*, uden Hensyn til Alder eller Formue. Tribusinddelingen laa til Grund for *census*, d. v. s. Folketællingen og Skatteansættelsen;

Formueskatten (*tributum*) opkrævedes og Udskrivningen foretoges tribusvis; endelig stemtes efter Tribus i *comitia tributa*. Om Centurieordningens Forbindelse med Tribus, se den flg. §. Som Følge af disse Forhold saavel som af den lokale Samhørighed var Tribus den egentlige politiske Organisation i Rom, og svarede for saa vidt nøje til vore Valgkredse: al Agitation foregik tribusvis, og Medlemmerne af samme Tribus (*tribules*) havde rig Opfordring og Lejlighed til at lære hinanden at kende; ansete Mænd viste af politiske Grunde deres ringere stillede Tribusfæller Opmærksomhed. Ikke desto mindre havde Tribus ialtfald i den Tid, vi kender nærmere, ingen selvstændig Organisation: der omtales aldrig Forsamlinger eller Beslutninger eller blot fælles *sacra* af en Tribus, ej heller optræder en saadan som juridisk Person med Grundejendom. Heller ikke synes Tribus at have haft særegne Forstandere; de fire Almue-tribuner (se § 37) behøver ikke at opfattes som saadanne. Dette Forhold genfindes i alle Romerstatens rent politiske Inddelinger, bortset fra Curierne, og adskiller dem skarpt fra de græske af tilsvarende Art, der alle har en højt udviklet selvstændig Organisation med Forsamlinger, valgte Forstandere o. l.

Oprindelse. Tribusinddelingen tillægges almindelig Servius Tullius, men den bedste Overlevering lader ham kun oprette de fire Bytribus. Med Sikkerhed kan følgende konstateres: Ved Aaret 389 var der 21 Tribus, nemlig de fire Bytribus, 16 Landtribus med Slægtsnavne og een med Stednavn (*Clustumina*). De fleste senere tilkomne Tribus, paa hvilke vi har nøje Rede, har Stednavne; sidste Udvidelse finder Sted 241. Nogle mener, at dette Forhold med Navnene tyder paa, at de fire Bytribus og de 16 Landtribus er indrettet hver for sig og uafhængig af hinanden, mens andre antager, at de er oprettet samtidigt, idet Landtribus er opkaldt efter den Familie, der hvert Sted havde det meste Gods, mens By-

tribus benævntes efter Stadkvartererne. Overleveringen kender kun een Tribusreform, sml. ovenfor. Den 17de (21de) Tribus er saa senere kommet til. — I Forbunds-fællekrigen gjorde man et Forsøg med at oprette 10 nye Tribus, men det maatte opgives; hele Italien blev indskrevet i de bestaaende 35. I Kejsertiden tabte det hele sin Betydning; kun for Roms vedkommende holdtes det vedlige af Hensyn til Kornuddelingen.

Om Brugen af Tribus i officiel Benævnelse af Borgere se § 5.

13. KLASSER OG CENTURIER.

Den Ordning, hvorefter i den ældre Tid Afstemningen i den vigtigste romerske Folkeforsamling foregik, tillægges Servius Tullius. Den er udførlig beskrevet flere Steder (Liv. I, 43; Dionys. IV, 16—21, jvf. VII, 59; samt Cicero de rep. II, 22), hvortil henvises m. H. t. Enkelthederne, der forbigaas her.

Efter Overleveringen var det hele Folk efter Formue inddelt i visse Klasser, der har forskellig Bevæbning og forskellig Stemmeret. Øverst staar Rytterkorpset; det udgør 1800 Mand, fordelt i 18 Centurier; nogen Formuesgrænse nævnes her ikke. Dernæst inddeles de øvrige Borgere, der tjente til Fods, i 5 Klasser efter Formuen. Minimalgrænsen for 1ste Klasse er 100,000 As, for 5te 11,000. Hver Klasse indbefatter et bestemt Antal *centuriae*, 1ste Klasse 80, de andre 20 à 30. I hver Klasse skelnedes endvidere mellem Liniens og Reservens Centurier (*iuniorum* og *seniorum*; der var lige mange Centurier af hver Slags, og Grænsen var det 46de Aar. Riddercenturierne bestod kun af *iuniores*; med det fyldte 46de Aar traadte man ud af dem og ind i 1ste Klasses *seniores*. Kun Senatorerne blev (indtil

Gracchertiden) staaende i Riddercenturierne ogsaa efter det 46de Aar. Endelig var der nogle faa Centurier udenfor Klasserne, dels Tømmermænd, Smede og Musikanter, dels alle de, hvis Census var under 11,000 As. Disse udgjorde kun een Centurie og kaldtes *proletarii* eller *capite censi*; de var fritaget for Skat og Krigstjeneste. I Modsætning til dem kaldtes Borgerne i Klasserne *adsidui*. — Det samlede Antal Centurier var 193 eller 194. — Hele denne Klasseinddeling vilde være meningsløs, hvis de forskellige Klassers Centurier ikke var af forskellig Størrelse. Følgelig kan Inddelingen ikke være militær, da de taktiske Enheder tilnærmelsesvis maa være af samme Størrelse. Men er Inddelingen efter den beskrevne Ordning ikke militær, saa viser dog hele Indretningens militære Tilsnit (jfr. ogsaa § 24), at den maa have udviklet sig fra en Ordning, der virkelig paa een Gang var militær og politisk.

Da denne Ordning i Republikkens senere Aarhundreder ikke mere benyttedes ved Afstemningen i Centurieforsamlingen, har Enkelthederne ingen Interesse. Som Ordningen beskrives, kan den forøvrigt ikke være synderlig gammel. Dels forudsætter nemlig Antallet af Centurier et Borgertal, som Rom ikke kan have naaet før tidligst efter Latinerkrigen; dels viser Omregningerne hos de græske Forfattere (ogsaa hos Polyb VI, 19,2 og 23,15), at der ved »As« ikke forstaas den gamle As, der var = 1 Sesterts (ca. 20 Øre), men den yngre As, hvorefter der gik $2\frac{1}{2}$ paa en Sesterts; og denne Møntforandring er først fra 269 f. Chr. Foruden det militære Tilsnit er der ogsaa andet, der tyder paa, at den beskrevne Ordning har afløst en ældre Centurieforfattning; saaledes navnlig Udtrykket *adsidui*, der viser hen til, hvad man ogsaa ellers maatte formode, at Grundlaget for den hele Klasseinddeling oprindeligt var Grundejendom. Prøver man de opgivne Summer efter dette Synspunkt, finder man, at den laveste Census (11,000

As) svarer meget nøje til Værdien af 2 *jugera* Land i senere Tid (ca. 5000 As). Dette kan næppe være tilfældigt, saa meget mere som 2 *jugera* var den gamle Minimalbets for Landuddeling til romerske Kolonister, der jo netop skulde sættes i Stand til at gøre Krigstjeneste. Beregnet herefter bliver den første Klasses Census 20 *jugera* eller 10 Tdr. Land — altsaa ikke engang en dansk Bondegaaards Størrelse. — Hvornaar man er gaaet over til at lægge Formuen, beregnet i Penge, istedetfor Grundejendom, til Grund for Klasseordningen, vides ikke.

Hvornaar og hvorledes en Centurieordning er blevet lagt til Grund for Afstemningen, ved vi ikke; men det er i hvert Fald sket for Decemviraltiden (§ 20). Overgangen er efter al Sandsynlighed sket ved en revolutionær Akt, idet Hæren tiltog sig Valget af sine egne Førere og Statens øverste Embedsmænd. Herpaa tyder baade det urimelige i at lægge en saadan Ordning til Grund for en Folkeafstemning, og den Form, hvori Centurieforsamlingens Afstemninger lige til det sidste fandt Sted (se § 22); det er i Virkeligheden Hæren, der stemmer. Saaledes forstaas ogsaa Overleveringen om, at Mænd over 60 Aar ikke havde Stemmeret; 60 Aar var Værnepligtens øverste Grænse. (Overleveringen om, at det var Hæren, der styrtede Kongedømmet, indeholder næppe nogen historisk Erindring; men man kan ikke finde noget mere passende Tidspunkt for Oprettelsen af Centurieforsamlingen end netop Overgangen fra Kongedømmet til Republikken.) — Som Ordningen beskrives, havde Centurierne af 1ste Klasse og Riddercenturierne tilsammen absolut Majoritet i Forsamlingen (98 Stemmer af 193). Trods dette er Ordningen paa Grund af den lave Censusgrænse for 1ste Klasse snarest at betegne som demokratisk; saalænge Grundejendom var det afgørende, maatte jævne Bønder have den overvejende Indflydelse i Forsamlingen.

Det ligger i Centurieordningens rent timokratiske Princip og forudsættes ogsaa af vor hele Overlevering, at den omfattede Plebejere og Patriciere uden Hensyn til Standsforskellen. Om de Vanskeligheder, som dette Forhold bereder for Forstaaelsen af den romerske Forfatningsudvikling, er talt i § 3.

I den her angivne Form bestod Centurieinddelingen ialtfald som Grundlag for Afstemningen ikke i Republikkens sidste Aarhundreder. Formodentlig i det tredje Aarhundrede er den blevet ændret og har i den ændrede Form bestaaet saa længe der holdtes Centuriatcomitier. Om den yngre Form ved vi, at den var sat i Forbindelse med Tribusinddelingen, og at baade Centurieinddeling og Klasseinddeling var bevaret indenfor de enkelte Tribus, samt at Riddercenturierne var bevaret udenfor Tribusinddelingen, men uden Ret til at stemme først. Endvidere siger Forfatterne, at den nye Ordning var mere demokratisk end den gamle. Derimod er det ikke lykkedes at forklare de faa Steder, der handler om den nye Ordning, saaledes at vi faar en tydelig Forestilling om, hvorledes den fungerede. Vi ved i Virkeligheden ikke, hvorledes Afstemningen paa *comitia centuriata* foregik i Republikkens sidste Aarhundreder.

14. STÆNDER (ORDINES), SÆRLIG RIDDERSTANDEN.

Efterat Forskellen mellem Patriciere og Plebejere i Hovedsagen var ophævet, udvikler der sig en anden Standsforskel. Den store Masse af Folket, som stadig kaldes *plebs*, modsættes nu to højere Stænder: Senator- og Ridderstanden, *ordo senatorius* og *ordo equester*, i Kejsertiden simpelthen *utroque ordo*. Om Senatorstan-

den siges *ordo (vir) amplissimus*, om Ridderstanden gerne *ordo (vir) splendidissimus*. Ordet *ordo* bruges iøvrigt ogsaa ellers om en Kreds af Mennesker med fælles Livsstilling: *ordo scribarum*, *ordo libertinorum*.

Senatorstanden strakte sig ganske vist noget ud over selve Medlemmerne af Senatet; men den lader sig ikke behandle uden i Sammenhæng med Læren om Senatets Sammensætning og Rettigheder, og denne Lære hører ikke herhen, men under Senatet. Her bliver da kun at tale om Ridderstanden.

O p r i n d e l s e. Efter Overleveringen skabte Romulus et Rytterkorps paa 300 Mand, delt i tre Centurier, der benævntes *Tities*, *Ramnes*, *Luceres*. Disse Navne omfattede i den historiske Tid 6 Centurier (*Tities primi* og *secundi* o. s. v.); til disse kom senere 12 Centurier uden Navn, altsaa ialt 18. Som Stemmeafdelinger kaldes de første 6 Centurier ogsaa kort *sex suffragia*.

Kvalifikation. I den historiske Tid udtoges Ridderne af Censorerne, hvem det overhovedet paalaa at holde Korpset vedlige og fjerne uheldige Elementer. Kvalifikationerne var: en vis Census, der for den ældre Tid er ubekendt; i Republikkens seneste Tid udgjorde den 400,000 Sesterts (omtales første Gang i Forbindelse med *lex Roscia* Aar 67). Lavalder: det fyldte 17de Aar. Aldersgrænsen var rimeligvis det fyldte 46de Aar; dog blev indtil Gracchernes Tid Senatorerne staaende i Riddercenturierne. Endelig personlig Uberygtethed, hvortil hørte fribaaren Fødsel. — Enhver, der af Censoren udtoges til Tjeneste i dette Korps, anvistes samtidig en Sum til Anskaffelse af Hesten (*aes equestre*, 10,000 As) og en aarlig Sum til Foderpenge; Manden kaldes derefter *eques Romanus equo publico*. Ved Udtrædelse af Korpset afleveredes Hesten; ved Udstødelse maatte *aes equestre* tilbagebetales, idet vedkommende fik Ordre til at »sælge Hesten«. Hvorledes man forholdt sig dengang, Senatorerne blev staaende i Riddercenturierne, ved

vi ikke. Korpsset udgjorde det ældste romerske Rytteri, og det bestod som saadant langt ned i Republikkens Tid; sidste Gang omtales det i den jugurthinske Krig. — Enkelte Gange omtales, at Folk gjorde Krigstjeneste *equis privatis*, dels frivillig, dels som Straf (efter Slaget ved Cannae), uden at det dog synes at have haft videre Betydning.

Ridderstand. Af dette Rytterkorps udviklede sig nu den i Republikkens senere Tid saa vigtige *Ridderstand, ordo equester*. Hertil henregnes i Republikkens sidste Aarhundrede alle de, der ved Census har godtgjort at have Kvalifikationerne til at faa anvist *equus publicus*, uden Hensyn til, om de har faaet den; altsaa enhver uberygtet, fribaaren Mand med en Formue over et vist Minimum (i den seneste Tid 400,000 Sesterts), forsaavidt han ikke var Senator. Naturligvis toges ved denne Standsbetegnelse ikke mere Hensyn til Alderen; i Ridderstanden blev man til sin Død, hvis man ikke mistede sin Census eller indtraadte i Senatet. Af saadanne Folk var der mange flere end de 1800 *equites Romani equo publico*; alene i Rom taltes de i tusindvis. Da det var Senatorerne forbudt at drive Forretning, indbefattede Ridderstanden først og fremmest de talrige romerske Forretningsdrivende i stor Stil, deriblandt særlig Statsforpagterne, *publicani*, der ved deres Organisation i *societates* var den indflydelsesrigeste Del af Standen; men desuden naturligvis talrige formuende Mænd, især Grundejere, der af Mangel paa Lyst eller Evne ikke opnaaede noget af de Embeder, der gav Adgang til Senatet. Til Ridderstanden hørte endelig i Republikkens Tid alle Senatorsønner, forsaavidt de ikke selv var Senatorer; de udgjorde den fornemste Del deraf (se nærmere under Senatet).

Udvikling af Ridderstanden. Udviklingen af Ridderstanden er foregaaet gradvis; de enkelte Trin kan ikke præciseres, og navnlig er *Standens Rets-*

stilling usikker. Til politisk Betydning hævedes den med eet Slag, dengang C. Gracchus fratog Senatorerne Domstolene og henlagde dem til Ridderstanden. Rime- ligvis er det ham, der samtidig med denne Foranstaltning har berøvet Senatorerne deres Plads i Riddercenturierne og saaledes skarpere adskilt de to Stænder. — Sulla fratog Ridderne Domstolene og henlagde dem til Senatorerne; ved *lex Aurelia* 70 deltes den dømmende Virksomhed mellem Senatorer, Riddere og *tribuni aerarii*, der maa have været en lavere Censusklasser. Cæsar fjernede *tribuni aerarii*, og hans Ordning holdt sig i Kejsertiden.

Riddercenturierne i senere Tid. Under hele denne Udvikling vedblev de gamle Riddercenturier at bestaa som Stemmeafdeling i Centurieforsamlingen, aabenbart i alt væsentligt i den gamle Form (med *equus publicus*, kun *juniores*, Antallet begrænset til 1800); de øvrige Medlemmer af Ridderstanden maa have stemt i 1ste Klasse. Derimod forandredes deres militære Betydning. Romerne benyttede i Republikkens senere Tid aldeles ikke Borgerrytteri; Medlemmerne af Riddercenturierne tjente derfor, forsaavidt de overhovedet gjorde Krigstjeneste, kun som Officerer, og dertil meldte man sig frivillig. Det er forøvrigt uklart, hvorledes Riddercenturierne holdtes vedlige og hvorledes Riddercensus kontateredes i Tiden efter Sulla, da Censuren ialfald faktisk var saa godt som afskaffet.

Ridderstanden i Kejsertiden. August gjorde sig meget Umage med Ridderstanden; han overtog personlig Tilsynet med den og indførte forskellige Forandringer, der tildels var Genoplivelse af ældre Skikke (saaledes den aarlige Parade til Hest, *transvectio*). Enkelthederne har ingen Interesse. — Af Ridderstanden toges fremdeles Nævninger (i et staaende Udvalg, *decuriae judicum*), og man maatte optages i den for at blive Officer. Men Nævningeretsplejen tabte snart sin

Betydning, og Officererne kunde ikke i Længden tages alene af dem der boede i eller ved Rom. Saaledes blev det hele upraktisk og fik lidet at sige, omend Riddernavnet holdt sig længe i Rom.

Æresrettigheder. Ved Lov var der tillagt Ridderne Plads paa de 14 første Bænke (*XIV subsellia*, *XIV ordines*) i Teatret. Lex Roscia 67 betegnes som en Gentagelse af en ældre Lov, der havde været ophævet.) Deres ydre Kendetegn var: en Purpurstribе (*clavis*) paa Tunicaen; den gik fra Halsen lige ned til den nederste Kant baade for og bag og var i Reglen paasyet; den var smallere end Senatorens (*tunica angusticlavia*). — Signetring af Guld (*anulus aureus*; den sædvanlige var af Jern); den bares ogsaa af Senatorerne. — Rytteriets Uniform var en kort, purpurstribet Kappe (*trabea*); den bares ikke blot i Krigen, men ogsaa i Fred ved Paraden (*transvectio*).

15. NOBILITAS.

Ved Stænderkampens Slutning var Patricierne blevet til en afsluttet Arveadel, der indtil Delingen af Konsulatet havde ene Adgang til de gamle Embeder. Da Plebejerne fik Adgang til disse, medførte dette ikke anden væsentlig Forandring i Besættelsen af de højeste Embeder, Præturen og Konsulatet, end at Kredsen af de Familier, der havde dem inde, udvidedes med nogle plebejiske Slægter. Retlig bestod der ganske vist ikke mere nogen Forret for disse Slægter (saaledes som tidligere for Patricierne) fremfor enhver anden kvalificeret Borger; faktisk dannede de en Ring, som det var meget vanskeligt for en udenforstaaende at bryde. Almindelige Mennesker, der havde den dertil fornødne Census og andre Kvalifikationer, kunde vel opnaa de lavere Embeder; men over Præturen og især Konsulatet vaagede de gamle Slægter med Skinsyge, og deres Rig-

dom og Indflydelse gjorde dem det let at sætte deres Vilje igennem, naar ikke Demokratiets Bølger gik højt (Marius) eller det var nødvendigt at tage Hensyn til personlig Dygtighed (Cicero).

Denne Embedsadel kaldes kollektivt *nobilitas*, hvilket Ord ogsaa betegner det Forhold, at man hører til den — ganske som det danske »Adel«. Den der første Gang opnaar et af de højeste Embeder (*homo novus*), begrunder derved *nobilitas* for sig og sine Efterkommere; selv om Familien i flere Slægtled ikke opnaar Prætur eller Konsulat, betegnes dog den der atter gør det ikke som *homo novus*.

Gelzer (»Die Nobilität der römischen Republik«, Leipzig, 1912) paaviser, at Cicero kun medregnede de konsulariske Slægter til *nobilitas*. Dette har sandsynligvis været Nobilitæns almindelige Indstilling paa hans Tid.

Som knyttet til Nobiliteten betegnes i Oldtiden almindelig *ius imaginum*, Retten til at føre Ahnebilleder; nøjere bestemt er den knyttet til Beklædelsen af et kurulisk Embede: kurulisk Ædilitet, Prætur, Konsulat, Censur, Diktatur o. s. v. Enhver Familie hvorefter et Medlem har beklædt et kurulisk Embede, har Ret til ved senere forekommende Begravelser i Familien at lade saadanne tidligere afdøde Medlemmer af Familien, der har beklædt et kurulisk Embede, repræsentere offentlig in effigie ved Ligtøget. Til dette Brug forfærdigedes der af enhver, der havde beklædt et kurulisk Embede, efter hans Død en portrætlignende Maske af Voks (*imago*, *cera*), der opbevarede i hans Efterkommeres Hus. Ved Begravelser lod Familien Folk, der i Ydre mindede om de afdøde Forfædre, tage disses Maske for Ansigtet, anlægge deres Embedsdragt (svarende til den højeste Værdighed, vedkommende havde beklædt) og drage til vogns, paa *sella curulis*, med det til den Værdighed, de repræsenterede, svarende Antal Liktorer, til Forum. Dette er *ius imaginum*. — Voksmaskerne opbevarede

til daglig i lukkede Skabe (*armaria*), der stod i Atrium; de forsynedes med Paaskrifter (*tituli*), der angav den afdødes Værdigheder. Disse Billeder forbandtes med Festons (*stemmata*), og ordnedes i Kejsertiden saaledes, at der opstod Stamtavler (*stemmata*). Ved Familiefestligheder stod Skabene aabne.

Anm. Det senere Clientel. [Friedlaender, Sittengeschichte Roms 1°, S. 379 — 91.] Medens det gamle Clientforhold (§ 10) tidlig forsvandt, fremtræder i Republikkens sidste Aarhundreder et nyt med de samme Benævnelser (*cliens* og *patronus*, ogsaa *rex*), men af forskellig Karakter. Det er et frit Underordningsforhold, hvori en ubemidlet stiller sig til en rig og mægtig Mand. Et bekendt Eksempel er Forholdet mellem Horats og Mæcenat; jvf. ogsaa Hor. ep. I, 7. Clientens Forpligtelser var at møde i Patronens Hus i Visittiden, 3: i Timerne umiddelbart efter Solopgang, iført Stadsdragt (Toga og Sko); at ledsage Herren naar han gik (eller lod sig bære) paa Visit eller ned paa Torvet, og iøvrigt at være til Tjeneste paa Forlangende. Herfor modtog han i ældre Tid jævnlige Indbydelser til Middag hos Herren, Hjælp og Støtte i private Anliggender, og efter længere Tids Tjeneste en ligefrem Forsørgelse, idet han enten fik en lille Gaard foræret, eller en Fribolig i Byen, eller en Stilling som Opsynsmand paa et Gods. I senere Tid fik Clienterne ligefrem Dagløn for deres Arbejde; Betalingen var ringe (knap 1 Kr. daglig), og Middagsindbydelserne blev til Gengæld sjældne.

Det hele ejendommelige Institut er udsprunget af Nobilitetens Stilling i Republikkens Tid: da Embedsadelens Forrettigheder kun beroede paa Sædvane og personlig Indflydelse, var det af Vigtighed for de Store at optræde med en stor Skare afhængige og derfor fuldt paalidelige Tilhængere. Forholdet bevarede i Kejsertiden som en Uskik, der holdtes vedlige af Forfængelighed fra oven og Ulyst til regelmæssigt Arbejde fra neden.

16. DE FRIGIVNE.

Indenfor Plebs i senere Betydning, 3: alle de Borgere, der ikke hører til en af de to højere Stænder, indtager atter de Frigivne en særlig, mindre berettiget Stilling.

Den Frigivne kaldes i Forhold til sin Herre *libertus*, regelmæssig med tilføjet Genitiv; som tilhørende sin Borgerklasse *libertinus* (modsat *ingenuus*, fribaaren). Hans Stilling adskiller sig fra den fribaarne Borgers saavel i privatretlig som i statsretlig Henseende. Her bliver foreløbig kun at udvikle den statsretlige Side af Forholdet.

Den Frigivne blev fra ældgammel Tid romersk Borger, naturligvis af plebejisk Stand. Mommsens Hypothese angaaende Grunden til dette ejendommelige Forhold er omtalt § 10. Om en under Kejsertiden indført Undtagelse se S. 51.

I Republikkens senere Tid var de Frigivne indskrænkede til at stemme i de 4 Bytribus, i hvilke de altsaa alle var optaget. Vor Overlevering henfører denne Ordning til Ser. Tullius; det er dog sikkert tendentiøs Opfindelse. Med Sikkerhed vides, at de Frigivne kort før den 2. puniske Krig var optaget i alle Tribus. Censorerne flyttede dem da alle (maaske dog med visse Undtagelser) over i de 4 Bytribus. Her blev de senere, og Bestemmelserne synes endog at være blevet skærpet; senere Forsøg paa at ændre Forholdet førte ikke til noget. — Der er i og for sig ikke Grund til at betvivle, at den Frigivne oprindelig har faaet sin Herres Tribus; det var det naturlige, og saalænge Slaverne var faa, kunde det ikke medføre nogen alvorlig Ulempe.

De Frigivne toges ikke til Tjeneste i Legionen, men kun paa Flaaden (som *socii navales*); kun i yderste Nød udskreves de til Fodfolket. Deres Plads i Centurieindelingen kendes ikke.

De Frigivne var udelukket fra at tjene i Rytteriet og

opnaa Ridderrang, selv om de havde den fornødne Census. Ligeledes var de udelukket fra at opnaa Embede og Sæde i Senatet og fra Præsteskaberne, saa vel som fra municipale Embeder og Byraadspladser.

Mellem Frigivne og fribaarne romerske Borgere var der ikke *conubium*. Først August ophævede denne Bestemmelse; kun Senatorer og deres Børn maatte fremdeles ikke ægte Frigivne.

De Frigivnes Børn (naturligvis for saa vidt de var født frie) var ikke underkastet disse Indskrænkninger. Naar det almindelig paastaas, at de ikke havde Adgang til Ridderskabet, Magistraturen og Senatet, saa finder dette ingen Støtte i Overleveringen; en anden Sag er, at de sjældent naaede saa vidt, og at det ansaas for upassende, naar det skete.

A n m. Slavernes Retsstilling, Reglerne for Frigivelse og den Frigivnes privatretlige Stilling hører egentlig ikke herhen; men da disse Forhold nøje berører Statslivet, behandles de her anhangsvis.

Slaven var efter romersk Ret en Ting, ikke en Person. For saa vidt han som saadan var Genstand for Ejendoms, gaar han ind under Privatrettens Regler om denne Genstand. Men da han faktisk dog er en Person, kan her fremhæves enkelte ejendommelige Virkninger af hans Mangel paa Personret. Slaver kan ikke indgaa Ægteskab; de lever i naturlig Kønsforbindelse (*contubernium*). Deres Børn har ingen Fader; de tilhører Herren. Slaven kan ikke eje noget; hans Formue, hvis han har nogen (*peculium*), tilhører Herren. Herren kan lade ham straffe korporlig, pine og dræbe. I Kejsertiden sattes dog Straf for vilkaarlig Mishandling af Slaver.

Frigivelse (*manumissio*) kan efter streng Ret foregaa paa tre Maader: ved en Skinproces (*vindicta*) for en Magistrat, hvorved denne erklærer Slaven for fri; ved Census, idet Herren fremstiller Slaven som Borger for Censor; og ved Testamente, idet Testator enten di-

rette frigiver Slaven (hvorved Patronatsretten bortfaldt) eller paalægger Arvingen at gøre det (hvorved denne fik Patronatsret). Meget ofte lod Herren Slaven betale af sine Sparepenge for Frigivelse. Ogsaa Staten kunde frigive sine egne Slaver eller frikøbe privates.

I Republikkens senere Tid forekom det ofte, at en Herre afgav en utvetydig og bevislig Erklæring om, at han vilde have en Slave anset som fri, uden dog at frigive ham i retslig Form; denne Form kaldes *manumissio inter amicos*, modsat *m. iusta*. En saadan Slave fik naturligvis ikke romersk Borgerret; han var og blev retslig Slave; men hans faktiske Frihed anerkendtes for saa vidt af den romerske Ret, som Herren ikke vilkaarlig kunde tage sin Erklæring tilbage. — Disse »i Frihed værende Slavers« Retsstilling ordnedes under Tiber saaledes, at de fik en kunstig Latinitas (*lex Iunia, Latini Iuniani*, s. § 9).

Retten til at frigive var oprindelig uindskrænket; 357 f. Chr. indførtes en Afgift af 5 % af Slavens Værdi. August indførte betydelige Indskrænkninger i Retten til at frigive, baade med Hensyn til Antal og til Frigiverens Alder.

Ved Frigivelsen frigjordes Slaven ikke helt fra Forholdet til Herren. Denne hed nu *patronus*; Reglerne om Forholdet minder meget om Reglerne om det gamle Clientel. Den Frigivne antog Herrens Slægtnavn, i senere Tid ogsaa hans Fornavn; som Tilnavn antog han gerne sit Slavenavn (*M. Tullius Tiro, M. Ciceronis libertus*). Han maa ikke optræde som Klager mod sin *patronus*, og denne har en vis Arveret efter ham. Forholdet var ikke arveligt hverken paa den ene eller den anden Side. — Ofte forblev den Frigivne i Herrens Hus som et højere Tyende; heraf udviklede sig det kejserlige Kabinet, som det var ordnet i den første Kejsertid, hvor det udelukkende beklædtes af Frigivne.